
„GROOT MANNE” IN DIE GESKIEDENIS

In Oktobermaand van elke jaar begin die geskiedenis op 'n heel besondere wyse tot ons volk spreek. In hierdie maand en in Desember vier ons twee van ons belangrikste volksfeeste, Krugerdag of Helledag (soos sommige verkies om dit te noem) en Dingaansdag of Geloftedag (soos dit in verskillende kringe genoem word). Ons het dit hier egter nie oor die naam van die betrokke feesdag nie maar wel oor dit waarmee dit in verband staan. So 'n volksfees bring ons naamlik onvermydelik met die *mens* in aanraking, want daar is niks in die geskiedenis waarmee die mens nie te doen het nie. As ons dus Krugerdag vier, herdenk en huldig ons die gewese staatspresident van die Z.A.R., wat op 10 Oktober 1825 gebore is, of as ons Helledag vier, word die optrede ook van ander historiese figure wat in dié maand gebore is herdenk, o.a. pres. M. T. Steyn (2 Okt. 1857), oud-pres. F. W. Reitz (5 Okt. 1857), genl. Christiaan Botha (6 Okt. 1864), genl. C. R. de Wet (7 Okt. 1854), ens. As ons Dingaansdag of Geloftedag vier, word gewoonlik die martelaarsgeskiedenis van 'n Piet Retief, sy makers en die honderde onskuldige slagoffers van die Zoeloe-moorde, wie se name nie eers aan ons bekend is nie, in herinnering geroep asook die dappere en heldeoptrede van die Winkommando onder militêre en geeste-

like aanvoederskap van Andries Pretorius en Sarel Cilliers onderskeidelik. Ons huldig dus die „groot manne” in ons geskiedenis.

* * *

Maar afgesien van volksfeeste, waar die mens elke dag met die geskiedenis van sy kerk, sy volk, of watter maatskaplike, ekonomiese of politieke groepering ook al te doen kry, is daar telkens ’n aantal groot figure wat hoog bo die res van individue uittoring vanweë hulle optrede op een of ander bepaalde gebied, die invloed wat hulle op sekere gebeurtenisse of in sekere opsigte uitgeoefen het, die rol wat hulle op een of ander terrein gespeel het, ens. As voorbeelde kan slegs genoem word vorste en ander staatshoofde, staatsliede, veldhere, denkers, kerkleiers, letterkundiges, geskiedkundiges, volksmanne, ens.

Hierdie feit van die onvermydelikheid van die erkenning van „groot manne” (en vroue) in die geskiedenis, bring ons voor die allerbelangrikste vraag van die rol van die individu in die geskiedenis te staan, en ons houding teenoor hierdie vraag bepaal dan nie alleen ons hele benaderingswyse wanneer ons volksfeeste vier nie, maar ook ons hele benaderingswyse van die geskiedenis as geheel. Daarom moet ons probeer om vir onself ’n antwoord op die vraag te probeer vind.

Nie net in Suid-Afrika nie, maar in die hele wêreld is die opvatting dat die verloop van die geskiedenis deur die „groot manne” bepaal word ’n taamlik algemene verskynsel. Ons merk dit vandag nog op op ons volksfeeste: dit was die leiers van die verskillende trekgeselskappe wat vir die Groot Trek verantwoordelik was; dit was Andries Pretorius wat die Slag van Bloedrivier gelever en wat vir die Sandrivier-Konvensie verantwoordelik was; dit is pres. Eisenhower, maarskalk Boelganin, sir Anthony Eden, ens., wat vir die hedendaagse verloop van sake verantwoordelik gehou word en na wie vir verdere leiding in wêreldsake opgesien word, presies netso asof al hierdie persone wêreldsake kan stuur soos hulle wil. Maar ook heelwat persone wat in die verlede en selfs vandag nog die onderskeiding te beurt geval het om as leidende figure, as „groot manne” in die geskiedenis, veral op staatkundige en militêre gebied, beskou te word, huldig die oortuiging dat dit hulleself of hulle teëstanders is wat ’n *beslissende* rol t.o.v. gebeurtenisse gespeel het of speel.

Dit was en is egter ook die opvatting van verskeie wetenskaplike historici, soos hieronder by wyse van ’n paar voorbeelde aangetoon sal word. Vooraf moet eers op die noodwendige konsekwensie van hierdie opvatting gewys word, naamlik dat in so ’n opvatting ook inherent die beskouing

aanwesig is dat dit die groot persoonlikhede, die „groot manne”, m.a.w. die *mens*, die individu, is wat die geskiedenis *maak*. Oor hierdie kwessie in verband met die veroorsaking in die geskiedenis handel ons dan effens later in hierdie artikel.

Om nou tot enkele voorbeelde van bogenoemde opvatting te kom, kan ons in die eerste plek die standpunt van die Engelse geskiedskrywer uit die vorige eeu noem, nl. dié van Thomas Carlyle. Hy het sy standpunt as volg gestel: „Want, naar ik meen, is Algemeene Geschiedenis, de geschiedenis van hetgeen de mensch in deze wereld heeft uitgericht, *in den grond de geschiedenis van de Grooten Mannen*, die hier gewerkt hebben. Zij waren de leiders der menschen, deze grooten, de *boetseerders*, de *modellen* en in ruime beteekenis de *scheppers* van hetgeen de groote menigte heeft weten te bereiken; alles wat we in de wereld tot stand gebracht zien, is eigenlijk het uitwendige, stoffelijke resultaat, de *practische verwesenlijking en belichaming van gedachten die huisden in de Grooten Mannen*, die in de wereld zijn gezonden; men kan gerust aannemen, dat de ziel van dezen, de ziel van de wereldgeschiedenis is.”¹⁾ Op ’n ander plek lui dit weer as volg: „De geschiedenis der menschheid is de geschiedenis van grote figuren.”²⁾

As mooi op hierdie uitspraak gelet word, word in die eerste plek opgemerk dat Carlyle *alleen* die „groot manne” as faktor by die veroorsaking van die geskiedenis betrek, waardeur alle ander individue eenvoudig daarvan uitgeskakel word; in die tweede plek, dat hy die „groot manne” as dié veroorsakers van die geskiedenis beskou, as die *skeppers* van dit wat in die geskiedenis bereik is, as die manne wat self oorsprong en leiding gegee het aan die gedagtes wat prakties deur hulle eie toedoen ten uitvoer gebring is. Hierop kom ons weer terug.

Hierdie selfde opvatting word ook gehuldig deur die Amerikaanse geskiedskrywer, F. A. Wood, wat naas Carlyle beskryf word as „perhaps the most extreme proponent of the heroic interpretation of history.”³⁾ In sy ondersoek het hy op grond van sy gedetailleerde studie van die optrede van 386 konings in 14 verskillende lande sedert die 11de eeu tot met die tyd van die Franse Rewolusie, tot die gevolgtrekking gekom dat wat tydens die verskillende regeringstydperke in dié lande plaasgevind het, bloot die resultaat van die optrede van die betrokke konings was. Aan nie-koninklike figure, al het hulle as regente of ministers opgetree en as sodanig ’n belangrike rol gespeel, het hy hoegenaamd geen plek in die veroorsakingsvraagstuk toegeken nie.⁴⁾

Nog ’n figuur uit die 19de eeu wat dié opvatting verkondig het, was die Rus, Narodniki, wat geleer het dat die *helde* die geskiedenis *maak* en dat

die volksmassa geheel en al daarvan uitgesluit is.⁵⁾ Ruimte ontbreek om volledig op hierdie en ander geleerdes se teorieë in te gaan, maar in dieselfde asem kan ook genoem word Friedrich Nietzsche, met sy *Ueberschmens-teorie*, waarvolgens hy die optrede van die *Ueberschmens* as die kulminasiepunt van die geskiedenis sien.⁶⁾ Luister maar na 'n enkele van sy uitsprake in sy werk *Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben*: „Die Geschichte gehört vor Allem dem Thätigen und Mächtigen, dem, der einen grossen Kampf kämpft, der Vorbilder, Lehrer, Tröster braucht und sie unter seinen Genossen und in der Gegenwart nicht zu finden vermag“;⁷⁾ en: „Der Ueberschmens ist der Sinn der Erde.“⁸⁾

So 'n standpunt lei beslis tot 'n uiterste heldeverering, tot „een cultus van de grote mannen.“⁹⁾ Hierdie heldeverering of „groot manne“-verering tref ons oral aan en selfs in Suid Afrika is ons nie altyd vry te pleit nie, veral as ons hoor wat dikwels van openbare platforms af verkondig word; as ons die blinde verering van volksvoormanne sien. Dit is egter nie 'n standpunt wat die Skrifgelowige kan onderskryf nie. Intendeel, dit is 'n standpunt wat heeltemal verwerp moet word omdat dit aan die individu, en dan ook nog net aan 'n bepaalde individu, die mag toeken om as skepper op te tree; omdat dit die bepaalde individu se verstand verhef tot die primêre oorsprong van die gedagtes wat gebeurtenisse in bepaalde rigtings stuur; omdat dit die massa individue, wat nie as „groot manne“ kwalifiseer nie, geheel en al afhanklik maak van die willekeurige besluite en handeling van een of 'n paar bepaalde persone; omdat dit per slot van rekening alle wêreldgebeurtenisse van die optrede en handeling van mense, enkele mense en net van hulle handeling alleen, afhanklik maak; dit is hulle wat ook weer aan 'n gebeurtenis sy einde besorg.

Watter plek moet dan aan die individu en aan die sg. „groot manne“ in die geskiedenis toegeken word? Op hierdie vraag wil ons kortliks 'n antwoord probeer gee, maar om dit te doen moet by die vraagstuk van die *bou* van die geskiedenis aangeknop word. Laasgenoemde kan die beste en maklikste verduidelik word deur van 'n vergelykende beeld gebruik te maak. Die geskiedenis kan naamlik met 'n huis,¹⁰⁾ 'n gebou, vergelyk word, waarin die ganse mensheid saamleef en wat deur die mensheid self gebou word.¹¹⁾ Die bouery aan hierdie huis duur altyd voort, hetsy by wyse van aanbou vanweë die uitbreiding van die menslike geslag, hetsy by wyse van hernuwing of andersins. Buite hierdie huis is daar geen ander nie sodat die mens, wat daarin woon, dit nie kan verlaat nie.¹²⁾

Soos elke gebou 'n argitek en boumeester het, het ook die geskiedenis sy argitek—die ontwerper van die plan waarvolgens die geskiedenis gebou

word. Hierdie Argitek is God,¹³⁾ wat die geskiedenis bou volgens 'n vooraf bepaalde plan—Sy raadsplan, waarvan nie afgewyk word nie. Op grond van wat die Heilige Skrif leer, glo ons „dat God de wereld en het lot van de mensheid bestuurt en de geschiedenis leidt tot een door Hem vastgesteld doel,”¹⁴⁾ en dat „in the first place there is a Providence that we must regard as lying in the very constitution of things.”¹⁵⁾

Vir die uitvoering van Sy plan in die geskiedenis gebruik God o.a. die mens.¹⁶⁾ Terselfdertyd is die mense ook die boustene—*lewende* boustene noem Popma¹⁷⁾ hulle—waarmee die geskiedenisgebou gebou word.

Uitgaande van bogenoemde standpunt, wat ons graag wil onderskryf, kan ons dan nie anders as om die stelling dat dit die „groot manne” is wat die geskiedenis *maak* te verwerp nie. Wat die eerste gedeelte van laasgenoemde stelling betref, dat *alleen* die „groot manne” vir die veroorsaking van die geskiedenis verantwoordelik is, kan ons alleen maar net met die opmerking volstaan dat nie net sekere mense uitgesonder kan word as sou net hulle 'n rol in die totstandkoming van die geskiedenis speel nie, want die „eenheid der historie houdt ook in, dat er geen enkel individueel mensch is, die buiten de geschiedenis zou staan.”¹⁸⁾ Elke mens, wie en wat hy ook al mag wees, bekend of onbekend, het sy historiese taak sodat *elke* mens by die veroorsaking van die geskiedenis inbegrepe is, direk of indirek, bewus of selfs onbewus, op bekende of onbekende wyse, individueel en/of bloot as enkeling in die menigte of massa versmelt—al na gelang van die wyse waarop dit God mag behaag om hom te gebruik. Daarom bestudeer die geskiedenis die handeling van die sg. „groot manne”, maar daarom bestudeer die geskiedenis ook die massa-handeling (waarin die individuele handeling van elke afsonderlike lid van die massa nie herken kan word nie) in die verlede. Bouman stel dit baie mooi in die volgende woorde: „Hoe ver echter reikte de ‚historische’ invloed der naamlozen, speciaal van hen die door hun morele kracht in stilte bijdragen tot het in stand houden der sociale orde en tot de overdracht van het waardevolste erfgoed der cultuur? Men zou later de vlam der nationale dankbaarheid ontsteken op het graf van de ‚onbekende soldaat’. Had men aan hem meer te danken dan aan de ‚onbekende moeder’ en de vele andere onbekenden, die, als ijzeren vlechtwerk in gewapend beton, het gebouw der zamenleving stevigheid gaven of selfs voor instorten behoedden?”¹⁹⁾ Alleen deur hierdie opvatting kan die feit dat geen mens van die geskiedenis uitgesluit is nie ten volle tot sy reg kom.

Die tweede gedeelte van die hierbo genoemde bewering vereis effens nadere aandag, want dit stel ons voor die werklike kernvraag: *maak* die mens geskiedenis? Is ons antwoord bevestigend, hoef ons nie verder oor

die saak te redeneer nie. Is ons antwoord egter ontkenend, kan ons nie net met 'n enkele „nee” volstaan en die saak dan as afgehandel beskou nie. Ons moet ook sê waarom ons ontkenend antwoord en dan terselfdertyd bepaal wat die mens se plek in verband met die veroorsaking van die geskiedenis is.

Die Skrifgelowige kan die mens, selfs al is hy 'n „groot man”, eenvoudig nie as *maker* van die geskiedenis sien en erken nie. As op die betekenis van die woord „maak” gelet word, word daarin drie belangrike elemente onderskei, naamlik oorsprong gee, vorm gee of ten uitvoer bring en finale afronding, m.a.w. dieselfde betekenis wat in die woord „skep” opgesluit lê.²⁰⁾ Die mens as *maker* van die geskiedenis sou dan ook die mens as *skepper* daarvan beteken, d.w.s. hy kan die geskiedenis *maak* soos hy *wil*. Nou bely ons egter dat God die oorsprong van alles is; dat Hy die Argitek ook van die geskiedenis is; dat die geskiedenis verloop volgens die plan wat Hy daarvoor opgestel het. Aan die *oorspronklike* beplanning het die mens geen deel nie maar in die uitvoering van die plan gebruik God die mens en wel om die geskiedenis te *vorm*,²¹⁾ d.i. om die geskiedenis te „maak” soos dit vooraf in die Goddelike raadsplan bepaal is. Dit bring ons dan tot die erkenning dat die mens nie *geskiedenis-maker* is nie maar wel *geskiedenis-vormer* en tussen hierdie twee begrippe is daar 'n hemelsbreë verskil. *Vorm* veronderstel per slot van rekening ook *orde* en *eenheid*, albei essensiële kenmerke van die volvoering van God raadsplan.

In die vorming van die geskiedenis is die mens nie dooie boumateriaal soos die steen en klei in die hande van die messelaar nie; hy is ook nie willose werktuig soos die waterpas en troffel nie; nee, die mens is *lewende* bousteen, en as instrument besit hy *kiesmoontlikheid*, maar ook *verantwoordelikheid*, sonder dat dit enigsins afdoen aan die plan wat God met die wêreld het.²²⁾ God stel naamlik in elke tydsgewrig enkele historiese weë oop—geen onbepaalde aantal nie—„zodat ook de meest drastische historievormer geen andere wegen kan bewandelen dan juist een van die, maar God beslist ook welke der openstaande wegen zal worden gebruikt.”²³⁾ Die mens het dus geen absoluut vrye keuse nie en vir wat hy kies is hy verantwoordelik. Daardeur bly God nog steeds die Boumeester van die geskiedenisgebou; word Sy raadsplan nog vervul. Of die mens dit wil erken of nie, hy is en bly *historievormer*; selfs hulle wat die mens as *maker* van die geskiedenis beskou, word nog deur God gebruik en toegelaat om geskiedenis te *vorm*, al is dit net om vernielingswerk aan te rig²⁴⁾—want ook dit is in Sy raadsplan bepaal.

Wat nou van die „groot manne”? Hulle is ook mense, maar mense wat tot 'n *bepaalde* taak i.v.m. die geskiedvorming geroep en gebruik word; mense wat op 'n besondere wyse begenadig is om leiding te neem tot eer van God; maar dit kan ook iemand wees wat „in hoogmoed en afval meent self de geschiedenis te maken,” wat juis nie wil erken dat hy 'n bousteen in die hand van God is nie, maar wat desnieteenstaande deur God gebruik en toegelaat word om met sy werk voort te gaan.²⁵⁾

Hierdie manne (of vroue), wat gewoonweg met die benaming *leiers* (op watter gebied ook al) aangedui word, speel dan ook 'n heel belangrike rol in die vorming van geskiedenis. Sodanige manne (en vroue) verkry naamlik óf vanweë 'n groter besef van die kultuurtaak wat God aan die mens opgelê het, óf vanweë 'n eie groter meerderwaardigheidsbesef en eiewaan, 'n heel besondere invloed oor die groep mense van wie hulle die leiers is. Daardeur kan hulle dan aan die massa leiding gee, ten goede of ten kwade, al na gelang van hulle besondere opvatting. Hierdie invloed lei verder tot die verkryging van *mag*²⁶⁾ deur die leiers oor hulle volgelinge, en ook hierdie mag, wat vir die vorming van geskiedenis deur leiers essensieel is, kan ten goede of ten kwade aangewend word. By dié magsverkryging speel die tradisie 'n baie belangrike rol. Dit is egter genoeg om te sê dat die rol van die leier nooit *onderskat* moet word nie, maar dan alleen gesien in die lig van die Woord van God. Dit is terselfdertyd ook die enigste waarborg dat die leiersrol nooit *oorskat* sal word nie.

* * *

As ons nou ons aandag by ons eie volksgeskiedenis bepaal, hetsy by geleentheid van ons volksfeeste of andersins, moet ons daarteen waak om God na die kroon te steek. In ons geskiedbeskouing mag daar geen plek vir heldeverering, mensverheerliking, wees nie; aan die mens mag nie die vermoë van skepper toegeken word nie. Nee, ons bestudeer en let op die verlede om die wil van God, sover Hy Hom in die geskiedenis aan ons *wil* openbaar, te leer ken, sodat ons in ooreenstemming met daardie wil ons keuse vir die teenswoordige kan maak om ook ons taak as historievormers sodanig ten uitvoer te bring dat ons ons daarvoor sal kan verantwoord. Sô moet ons ook diegene, wat in die verlede as historievormers opgetree het, sien.

J. S. DU PLESSIS.

1) Carlyle, Thomas: *Zes Lezingen over Helden, Heldenverering en Heldengeest in de Geschiedenis* (vertaald door J. Wesselink—v. Rossum, tweede druk, Amsterdam,

- s.j.), bl. 11, soos aangehaal deur Aalders, dr. G. J. D.: *Mensen en Machten*, Kampen, 1954, bl. 11-12. Deur my gekursiveer.
- 2) Sien binnekant van stofomslag van Bouman, prof. dr. P.J.: *Roep en Roeping*, Amsterdam, 1955. Hiermee word nie te kenne gegee dat Bouman hierdie opvatting onderskryf nie.
 - 3) Hook, Sidney: *The Hero in History. A Study in Limitation and Possibility*, Londen, 1945, bl. 36. Wood het hierdie teorie veral uiteengesit in sy werk *The influence of Monarchs*, New York, 1913.
 - 4) Vir volledige besonderhede sien Hook: a.w., hoofstuk III.
 - 5) Sien Aalders: a.w., bl. 12.
 - 6) Vgl. o.a. *ibid.*
 - 7) Aangehaal deur Van Schilfgaarde, dr. P.: *De Zin der Geschiedenis*, Tweede Boek, Leiden, 1947, noot 50, bl. 165.
 - 8) Aangehaal uit *Also sprach Zarathustra* deur Aalders: a.w. bl. 13.
 - 9) Aalders: a.w. bl. 14.
 - 10) Vgl. Popma, K. J.: *Calvinistiese Geschiedenisbeskouing*, Franeker, 1945, bl. 38; ook in Bouman, dr. P. J.: *Revolusie der Eenzamen. Spiegel van een Tijdperk*. Assen, 1955, bl. 92 word van die *gebou* van die samelewing gepraat.
 - 11) Hierdie vergelyking en wat verder in verband daarmee volg, is ontleen aan genoemde werk van Popma, bl. 38-40.
 - 12) Vgl. ook *ibid.*, bl. 19: „Mensch en historie behooren bijeen. De mensch bestaat niet buiten de geschiedenis, noch vóór of boven de historie, maar alleen *in haar*”; bl. 30: „Erkennen we in gehoorzaamheid aan de Schrift, dat de geschiedenis een eenheid is, dan zien we ook, dat dit mede inhoudt: geen volk kan ooit buiten de historie staan.”
 - 13) Vgl. o.a. Aalders: a.w., hoofstuk VIII; Van Schelven, A. A.: *Wegkruisingen in het landschap der theorie van de geschiedschrijving*. Amsterdam, 1953, bl. 62-64; 71 e.v.; Smit, dr. M. C.: *Het Goddelijk geheim in de geschiedenis*, Kampen, 1955 (inogurele rede by die aanvaarding van die amp van hoogleraar in die Geskiedenis van die Middeleeue en in die Teorie van die Geskiedenis aan die Vrije Universiteit, Amsterdam); Butterfield, H.; *Christianity and History*, Londen, 1949, hoofstuk 5.
 - 14) Aalders; a.w., bl. 63.
 - 15) Butterfield: a.w., bl. 95.
 - 16) *O.a.* die mens. Vgl. Aalders: a.w., bl. 63: „Hij (d.i. God) gebruikt daartoe zowel de grote figuren der mensheid als stromingen en driften, omstandigheden en historische bepaaldheden. Hij maakt in de historie zowel van mensen als Zijn werktuigen gebruik, als van factoren, die boven de mens uitgaan, en ook van wat van de mens uit gezien, toevallig schijnt te zijn”
 - 17) A.w., bl. 40.
 - 18) *Ibid.*, bl. 32.
 - 19) *Revolusie der Eenzamen*, bl. 92.
 - 20) Van Dale, J. H. gee in sy *Nieuw Woordenboek der Nederlandsche Taal*, Leiden, 1884, dan ook as een van die betekenis van *maken, scheppen* aan.
 - 21) Vgl. Popma: a.w., bl. 40; Dooyeweerd, Herman: *A New Critique of Theoretical Thought* (Translated by David H. Fleeman and H. de Jongste), Vol II, Amsterdam, 1955, bl. 245.

- 22) Vgl. ook Aalders: a.w., bl. 68.
23) Popma: a.w., bl. 40.
24) Ibid., bl. 41.
25) Ibid.
26) Oor die kwessie van *mag*, sien Dooyeweerd: .w. bl. 246-248.
-